

Mauro Manuel. Foto: ANP | Ilvy Nijokiktijen

KUN JE JE MOEDERTAAL VERGETEN? TAALVERLIES BIJ MIGRANTEN

Kun je – als je je geboorteland verlaat – je moedertaal vergeten? Prof. dr. Monika Schmid laat in dit artikel aan de hand van voorbeelden uit wetenschappelijk onderzoek zien dat dit inderdaad mogelijk is. De leeftijd waarop iemand emigreert, lijkt echter van grote invloed te zijn bij dit proces van taalverlies.

MONIKA S. SCHMID

Begin november 2011 kent Nederland nog maar één onderwerp: de achttienjarige in Angola geboren Limburger Mauro en de vraag of hij wel of niet moet worden uitgezet. Iedereen heeft er een mening over en schroomt niet deze te uitten. Zo ook de heer of mevrouw G. Janssen uit Utrecht, die in een brief aan dagblad *Metro* (3 november 2011) opmerkt: 'Mauro kan het beste terug naar Angola, en wel hierom: 1. Hij spreekt zijn moedertaal. Deze heeft hij tot zijn tiende levensjaar immers gesproken.' Naast deze inschatting noemt G. Janssen nog een viertal redenen, waarop hier niet verder in zal worden gegaan. Maar punt 1 strookt volledig met de opinie van niemand minder dan minister van Immigratie en Asiel Gerd Leers, die het ook 'niet aannemelijk acht dat de vreemdeling de Portugese taal niet meer beheerst' (uitspraak in de zaak M. M. van 16 juni 2011, afdeling bestuursrechtspraak).

Mauro zelf beweert echter dat hij het Portugees volledig is vergeten.

Leeftijdsgrens

De vraag is dus of het geloofwaardig is dat iemand die tot zijn negende is opgegroeid met één moedertaal, deze ooit volledig, of vrijwel volledig, kan vergeten. Minister Leers en G. Janssen (en ongetwijfeld een groot segment van de Nederlandse bevolking) vinden van niet. Mauro zegt van wel. En de wetenschap geeft Mauro gelijk: uit veelvoudig onderzoek blijkt dat de kennis van een moedertaal tot ongeveer de puberteit zeer gevoelig is voor

het wisselen van taalgebied. Er blijkt een duidelijk verschil tussen mensen voor wie het contact met de moedertaal boven de leeftijd van twaalf jaar (grotendeels) is gestopt en mensen die op jongere leeftijd zijn geëmigreerd. Vooral in het geval van adoptie is bij jongere migranten aangetoond dat de taal inderdaad volledig verloren kan gaan.

Het belangrijkste onderzoek hiernaar is in 2003 verricht door Christophe Pallier in Parijs. Hij deed met zijn team onderzoek naar Koreaanse geadopteerden die op het moment van adoptie (in Frankrijk tussen de drie en de tien jaar oud waren (en op het moment van onderzoek tussen twintig en dertig jaar oud). Het onderzoek toonde aan dat bij deze groep het Koreaans volledig afwezig was. De proefpersonen werden gevraagd om taken te doen zoals het herkennen van de taal, zij hoorden bijvoorbeeld de getallen van 1 tot 10 in elf verschillende talen en moesten aangeven of de reeks die zij net hadden gehoord, Koreaans was of niet. De proefpersonen deden het, onafhankelijk van de leeftijd waarop ze waren geadopteerd, op deze taak niet beter dan Fransen die nooit Koreaans hadden gesproken.

Hiernaast zijn er door Pallier en zijn team ook hersenscans gedaan (fMRI) tijdens het luisteren naar verschillende talen. Wanneer men een bekende taal hoort dan worden bepaalde hersenregio's geactiveerd. Weer bleek dat het Koreaans bij deze geadopteerden niet meer activatie veroorzaakte dan volledig onbekende talen (Japans, Pools et cetera), en dat de geadopteerden hierop niet verschilden van de Franse controlegroep.

Onbewuste kennis

In deze context is er vaak de vraag gesteld wat er gebeurt wanneer iemand die zijn of haar taal is kwijtgeraakt op latere leeftijd zal proberen om de taal opnieuw te leren. Ook hier is gekeken naar geadopteerden van Koreaanse achtergrond – dit keer in Zweden (Hyltenstam, Bylund & Abrahamsson, 2009) en de VS (Oh, Au & Jun, 2010) – die op de universiteit cursussen Koreaans volgden, samen met studenten zonder enkele Koreaanse achtergrond. Het bleek voor de geadopteerden iets makkelijker om enkele, voor tweedetaalleerders bijzonder lastige, klanken te leren. Het is dus mogelijk dat de geadopteerden op een heel diep en onbewust niveau bepaalde kennis hebben behouden over de fonetische structuur van hun moedertaal, die dus ook geen aantoonbare activatie veroorzaakt wanneer zij ernaar luisteren, maar hen wel in staat stelt om de klanken iets sneller te herleren dan mensen die nooit aan de taal zijn blootgesteld. In de grammatica of de woordenschat konden de onderzoekers echter geen enkele voorsprong ontdekken van de geadopteerden ten opzichte van de andere studenten.

Er is ook een enkel geval bekend waar het nieuwe gezin probeerde om de taalkennis wel levend te houden, namelijk dat van een Amerikaans gezin dat een Russisch meisje (van acht jaar) had geadopteerd en aan een Russische onderzoeker van de plaatselijke universiteit vroeg om wekelijks met haar te praten. Desondanks ging de taalvaardigheid van het meisje zeer snel achteruit en na een paar maanden weigerde zij volledig om het Russisch nog te gebruiken (Isurin, 2000). Zelfs in gevallen waar twee kinderen uit hetzelfde gezin samen zijn geadopteerd, werd de moedertaal met ongeveer dezelfde snelheid verloren, zoals aangetoond door Silvina Montrul (2011). Een Belgische collega die twee broertjes (van vijf en zeven jaar) uit Zuid-Amerika had geadopteerd, probeerde samen met zijn vrouw om Spaans tegen de kinderen te spreken en op vakantie naar Spanje te gaan, en ook dit bleek tevergeefs. Zelfs onderwijs in de moedertaal leidt niet noodzakelijkerwijs tot het behouden van kennis (Montrul, 2011).

Trauma

Een tweede onderzoekslijn die relevant is voor het verschijnsel van taalverlies gaat over Joodse vluchtelingen uit Duitsland. In 1938–1939 vonden zogenoemde Kindertransporte plaats, waarbij Joodse kinderen tussen de leeftijd van twee tot zeventien jaar uit Duitsland werden gehaald en in Engelse pleeggezinnen werden geplaatst. Er zijn later veel documentaires hierover verschenen, zoals de film *Into the Arms of Strangers*, waarin deze mensen

hun verhaal vertelden. Zowel uit mijn eigen onderzoek als uit deze verhalen blijkt dat ook in deze gevallen het Duits zeer snel (soms binnen weken, zeker binnen enkele maanden) volledig werd vergeten. In deze gevallen, en waarschijnlijk ook in het geval van veel geadopteerden, is het niet alleen de leeftijd die een rol speelt maar ook het feit dat er een trauma aanwezig is, wat ertoe leidt dat de moedertaal wordt verdrongen. Uit mijn onderzoek naar Duitse Joden (Schmid, 2002) komt eenduidig naar voren dat er een relatie is tussen het meemaken van traumatiserende gebeurtenissen, zoals de pogrom van 9 november 1938, en het verlies van de moedertaal.

ONBETROUWBAAR

De veronderstelling dat kinderen hun moedertaal nooit meer verleren klopt niet. Daardoor worden asielzoekers soms ten onrechte geweerd, als zij volgens de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) hun afkomst niet kunnen bewijzen door de taal te spreken van hun geboorteland. Vooral als het gaat om kinderen die voor hun twaalfde jaar hun land en hun taal achter zich hebben gelaten, bestaat de kans dat zij die taal al na een paar jaar helemaal vergeten zijn. Omgekeerd geldt ook dat iemand kan klinken als een *native speaker* zonder dat te zijn. De taalanalyse van de IND is dus in sommige gevallen niet betrouwbaar. Dat betoogde dr. Monika Schmid dinsdag 7 juni 2011 tijdens haar oratie als hoogleraar Engelse taalkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Taalwetenschapper Schmid, zelf afkomstig uit Duitsland, onderzoekt al jaren hoe taalverlies bij migranten in zijn werk gaat, onder meer bij Duitsers die zich in Nederland en in Canada hebben gevestigd. Het blijkt dat vooral de leeftijd ten tijde van de verhuizing daarbij een rol speelt. 'Kinderen leren een taal ongeveer tot hun zesde jaar en dan duurt het nog ongeveer zes jaar voor de taal beklijft. Eigenlijk kun je dan pas spreken van een moedertaal. Als kinderen voor hun twaalfde jaar verhuizen, blijken ze hun oude taal helemaal te kunnen vergeten. Dat is onafhankelijk van hun opleidingsniveau, of van de snelheid waarmee ze de taal van hun nieuwe land leren. Migranten die ouder zijn dan twaalf jaar krijgen soms al snel een accent en worden wat slordig met de grammatica.' RUG

Echter, wat er ook uit blijkt is dat, ondanks deze vreselijke en traumatische ervaringen, de kennis van een moedertaal rond de puberteit gaat stabiliseren, en dat migranten die het land van herkomst boven deze leeftijd verlaten, hun taalkennis vele jaren of zelf decennialang kunnen behouden, ook al spreken zij hun moedertaal niet of nauwelijks. Wat in deze gevallen wel vaak voorkomt, is dat mensen een 'buitenlands' accent ontwikkelen in hun moedertaal, grammaticale fouten beginnen te maken of zich woorden niet meer kunnen herinneren. Bijna iedere Nederlander zal bekend zijn met het fenomeen dat oom Wim of tante Agaat in de jaren vijftig van de vorige eeuw naar Canada (of Australië, of Nieuw-Zeeland) is geëmigreerd, en wanneer Wim of Agaat nu terugkomt in Nederland dan zou je echt niet meer denken dat het Nederlands hun moedertaal is. Dit soort problemen zijn bekend, ze kunnen erg confronterend zijn (stel je voor dat je familielid niet meer weet dat het 'de tuin' heet en niet 'het tuin!'), en veroorzaken bij migranten vaak veel onzekerheid. Echter, de meeste mensen zijn nog steeds prima in staat om te communiceren, en vaak nemen de taalproblemen na een paar dagen (of uiterlijk weken) sterk af.

ASIELPROCEDURES

Asieladvocaten vragen Schmid regelmatig om een oordeel, als de IND op basis van gebrekkige taalkennis heeft vastgesteld dat een asielzoeker liegt over zijn afkomst. 'De eerste keer was dat een Somalische jongen die op zijn negende was gevlucht naar Saoedi-Arabië en die daarna alleen Arabisch heeft gepraat. Toen probeerde ik duidelijk te maken dat het feit dat hij geen woord Somalisch meer sprak, niet bewees dat hij loog over zijn afkomst. Niet dat hij dus per se de waarheid sprak, maar in dit soort gevallen is het ontbreken van taalkennis geen duidelijk middel om iemands afkomst te bepalen. Asielzoekers kunnen daardoor ten onrechte worden geweigerd.'

Monika Schmid heeft geen alternatieven voor de IND paraat. 'Ik zou graag een oplossing bieden, maar ik heb er geen en dat is ook niet mijn taak. Ik zeg alleen dat dit middel in sommige gevallen niet bruikbaar is, en er op wetenschappelijke gronden moet worden gekeken wanneer het wel en wanneer het niet kan worden toegepast.' RUG

Uit veelvoudig onderzoek blijkt dat de kennis van een moedertaal tot ongeveer de puberteit zeer gevoelig is voor het wisselen van taalgebied

Onkunde

Was Mauro dus op het moment van zijn vertrek uit Angola veertien jaar oud geweest, dan was de standpunt van G. Janssen of minister Leers waarschijnlijk terecht geweest en was hij tenminste nog in staat geweest om in zijn moedertaal te communiceren, alhoewel met grammaticale fouten of een Nederlands accent. Hij was echter pas tien, en er is absoluut geen reden om niet te geloven in zijn stelling dat hij Portugees spreekt noch verstaat.

De bovengenoemde feiten en onderzoeksresultaten zijn door mij, op verzoek van Mauro's pleegouders, in november 2010 opgeschreven en door hun advocaat in de procedure ingebracht. De bestuursrechtelijke uitspraak gaat hier echter niet verder op in en haalt in plaats hiervan zonder commentaar de mening van minister Leers aan dat Mauro's verhaal van taalverlies niet aannemelijk is. Kennelijk is de minister dus beter in staat om dit te beoordelen dan toponderzoekers uit vijf landen. ■

Monika S. Schmid is hoogleraar Engelse taalkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

LITERATUUR

- Hyltenstam, K., Bylund, E., Abrahamsson, N., & Park, H.-S. (2009). Dominant language replacement: The case of international adoptees. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12(2), 121–140.
- Isurin, L. (2000). Deserted island or a child's first language forgetting. *Bilingualism: Language and Cognition*, 3(2), 151–166.
- Montrul, S. (2011). First language retention and attrition in an adult Guatemalan adoptee. *Language, Interaction and Acquisition*, 2(2), 276–310.
- Oh, J. S., Au, T. K., & Jun, S. A. (2010). Early childhood language memory in the speech perception of international adoptees. *The Journal of Child Language*, 37, 1123–1132.
- Pallier, C., Dehaene, S., Poline, J.-B., LeBihan, D., Argenti, A.-M., Dupoux, E., & Mehler, J. (2003). Brain imaging of language plasticity in adopted adults: Can a second language replace the first? *Cerebral Cortex*, 13, 155–161.
- Schmid, M. S. (2002). *First language attrition, use, and maintenance: The case of German Jews in Anglophone countries*. Amsterdam: John Benjamins.